

Eli Raanes

Førsteamanuensis,
Avdeling for lærer og tolkeutdanning,
Høgskolen i Sør-Trøndelag
Eli.Raanes@hist.no

Sigrid Slettebakk Berge

Høgskolelektor/stipendiat,
Avdeling for lærer og tolkeutdanning,
Høgskolen i Sør-Trøndelag
sigrid.berge@hist.no

Tolketjenesten: Avgjørende for døvblindes deltakelse

Som praksisfelt har «Tolking for døvblinde» vokst fram i løpet av de siste ti årene, og i dag deltar døvblinde i mange ulike samfunnsaktiviteter via tolk. Denne artikkelen vil belyse hvordan tjenesten ble opprettet, og eksemplifisere hvordan tjenesten ivaretar døvblindes mulighet til likeverdig deltagelse. Materialet som ligger til grunn er analyser fra en autentisk møtesituasjon der tolkehjelp benyttes. Analyser viser at tolkene bruker ulike handlingsstrategier for å oppnå målsettingen. Blant annet fokuserer tolkene både på å formidle det som sies, beskrive det som gjøres, samt koordinere interaksjonen mellom deltagerne. Eksempler på dette vil bli presentert. Arbeidet har stor relevans for tolkeprofesjonen, som til i dag er lite dokumentert. Profesjoner som arbeider med syns- og hørselshemmede, og andre som arbeider med å løfte medbestemmelsesperspektivet, kan finne nytte i artikkelen.

Døvblindhet er en kombinasjon av to sansetap. Kombinert sansetap gir kommunikasjonsvansker og utfordringer ved å være orientert om det som skjer i omgivelsene. Variasjonen innad i gruppen er stor med tanke på hvor mye syns- eller hørselsrest de har til å se omgivelsene og oppfatte andres tale. Personer med døvblindhet kommuniserer på ulike kommunikasjonsmetoder. Hvilke kommunikasjonsmetoder som foretrekkes av den enkelte, varierer ut fra grad av sansetap og primær kommunikasjonsform. Det kan være tale, tegnspråk tilpasset et begrenset synsfelt, tegnspråk avlest ved berøring (taktilt tegnspråk), bokstavering med håndalfabet eller avlesning av skriftspråk. Mange av kommunikasjonsmetodene døvblinde benytter krever en direkte fysisk kontakt, og forutsetter en en-til-en-situasjon ved tolking og samtale (Raanes, 2009).

En nordisk definisjon på døvblindhet fokuserer på de funksjonelle utfordringene som sansetapene gir, og presiserer at kombinasjonen av sansetap gir betydelige vansker med deltagelse i ordinære sosiale oppgaver: «Døvblindhet medfører ekstreme vanskeligheter med hensyn til utdanning, opplæring, arbeidsliv, sosialt liv, kulturelle aktiviteter og informasjon» (Petrén 1980:78). I offentlige dokumenter er gruppen definert slik: «En døvblind er en person som har en så alvorlig grad av kombinert syns- og hørsels-hemming at evnen til å ferdes ute og evnen til å kommunisere med andre på egen hånd eller ved hjelp av egnede hjelpemidler, er vesentlig innskrenket» (Sosial- og helsedepartementet 1997; Rikstrykdeverket 2004). Gruppen døvblinde er i Norden små grupperinger. I Norge har man i mange år hatt et diagnostisert antall døvblinde på 500 personer. Da er ikke den eldste del av befolkningen beregnet inn. Med stigende alder øker antall personer med alvorlig kombinert sansetap, og i demografiske beregninger vil derfor antall døvblinde være stigende (Edberg et al 2009, Lyng og Svingen 2001).

Et nordisk samarbeid

Helsedirektoratet gjennomførte i 1976-77 en kartlegging av livssituasjonen for døvblinde personer i Norge. Kartleggingen viste at det da var 212 døvblinde personer. Rapporten konkluderte med at de opplevde stor grad av isolasjon i sin hverdag (Helsedirektoratet 1977). Kartleggingen førte til at det på nordisk nivå ble innledet et samarbeid om å beskrive døvblindes livssituasjon og deres behov for offentlige tjenester. Rapporten *Bättre livsvillkor för dövblinda i Norden* (Petrén 1980), sammenfattet tjenestetilbudet til døvblinde i de nordiske landene. Konklusjonen var at døvblindes livssituasjon og kontaktmulighet ikke var optimal på grunn av manglende tilrettelagte tjenester. Opplevd isolasjon og fravær av kontakt i hverdagen var en realitet. En beskrevet årsak til dette var mangel på tolk og ledsagertjeneste.

Det neste nordiske samarbeidet på området var å utrede hvordan tolketjenester for døve og døvblinde kunne organiseres. Nordisk Ministerråd fikk ansvar for arbeidet, og i *Rapport vedrørende utdanning af tolke indenfor hørehandicapområdet* (Hansen 1984) ble detaljerte planer for utdanning av tolker for døve, døvblinde og døvblitte skissert. Tolketjenester ble her beskrevet som en demokratisk rettighet: «I våre nordiska länder ser vi yttrandefriheten som en självklar demokratisk rättighet. Ändå är denna frihet begränsad för många medborgare med funktionsnedsättningar. Dette gäller döva med teckenspråk som första språk, vuxendöva och dövblinda» (Hansen 1984:5). På et overordnet plan ble tolkehjelp forstått som en mulighet for å dekke grunnleggende menneskerettigheter, og en «allmenn rett til å søke, motta og meddele opplysninger og ideer», som det omtales i FNs menneskerettserklæring. I samfunn som ivaretar innbyggerne i forhold til antidiskriminering og tilgjengelighet, var etablering av offentlige rettigheter og tolketjenester viktig.

Det nordiske utredningsarbeidet ble fulgt opp i nasjonale handlingsplaner for funksjonshemmede og har påvirket nordisk sosialpolitisk utvikling opp gjen-

nom 1980-tallet, når de nordiske landene har arbeidet med å bygge ut en offentlig tolketjeneste for døve og døvblinde (NOU 1983:36). Utbyggingen av tjenesten har imidlertid skjedd i ulikt tempo. Sverige var først i Norden med å få organisert tolk- og ledsagertjeneste. Fra 1975 hadde *Skolöverstyrelsen* på forsøksbasis startet en utdanning av døvblindetolker. Dette nye yrket ble beskrevet slik: «Dövblindtolkens arbete: Tolken är den dövblindes möjlighet att komma i kontakt med sin omgivning. Genom tolken får den dövblinde de intryck som förmedlas andra genom syn och hörsel. Utan tolk lever den dövblinde i en stängd värld – ensam» (*Skolöverstyrelsen* 1984:11). Tolk- og ledsagertjeneste er ett av flere tiltak som er nødvendig om man ser generelt på

døvblindes behov for støtte og service for samfunnsdeltagelse (Palmgren 1993).

Før rett til tolkehjelp ble innført, var døvblinde avhengig av frivillig hjelp til nødvendig tolking og ledsaging. Det var da familie, barn og omgangskrets av døve og døvblinde som bisto ved tolkebehov. I dag er tolkehjelp i all vesentlighet dekket av en offentlig organisert tolketjeneste. Døve fikk en offentlig rett til tolkehjelp i 1981, og i 1986 fikk døvblinde en tilsvarende Rett til tolk og ledsagerhjelp (Bergh 2004). Det tok imidlertid noe tid før organisering av tjenesten var på plass, men etter noen års prøveordning ble det i 1994 vedtatt at hvert fylke skulle etablere en «Tolketjeneste for døve og døvblinde» på Hjelpemiddelsentralene, som i dag er

tilknyttet Nav. Dette førte til at tjenesten ble lettere tilgjengelig for brukerne (Bergh 2004; Hauge 1992; Raanes 1994). I alt er det i dag 168 årsverk i tolkestillinger innenfor Hjelpemiddelsentralene ved Nav. I tillegg blir frilancetolker engasjert inn ved behov (Hjort 2008:41).

På Navs liste over tolker som er offentlig godkjente tolker og ledsagere står det i oppdatert liste oppgitt i alt 419 tolker (Folketrygdloven 31.01.2008). Selv om ikke alle sertifiserte tolker arbeider aktivt med tolking, sier dette noe om en omfattende skoloring i emnet kommunikasjon med døvblinde som har skjedd i løpet av relativt kort tid, og at tilbudet om tolking er under sterk oppbygging. Kompetanse om *tolking og ledsaging for døvblinde* inngår som del av BA-graden i *tegnspråk og tolking*, en utdanningsretning som tilbys ved tre studiesteder, i Trondheim (Høgskolen i Sør-Trøndelag), i Oslo (Høgskolen i Oslo) og i Bergen (Høgskolen i Bergen).

Bruk av tolk og ledsagerhjelp skal sikre døvblindes mulighet til likestilt deltagelse. Rikstrygdeverkets *Nasjonale standard for tolketjenesten* sier: «Tolkehjelp ytes der to eller flere parter ikke kan kommunisere med hverandre» (RTV 2004:8). Forskriften dekker tolking ved helse- og medisinsk behandling, tolking ved utdanning, rehabilitering og skolegang. Tolking dekkes også i det som kalles «dagliglivets gjøremål», som er en bred kategori av mellommenneskelige møter av mer privat og uformell karakter. Det vil si at tolk formelt sett kan brukes i alle livets faser og situasjoner.

En gjennomgang av tolkeområdet i Norge pr. 2008 konkluderte med: «Kapasitetsmangel er en av hovedårsakene til at brukerne ikke får tolk når de trenger det» (Hjort 2008:43). Utredningen peker på at det er forventet økt forbruk av tolketjenester: «Forventningen til deltagelse og likestilling, sosialt og i samfunnet, vil øke, ikke minst blant unge døve, døvblinde og hørselshemmede» (Hjort 2008). Det nevnes spesielt at tolketjeneste knyttet til utdanning, rehabilitering og arbeid vil øke, og trolig vil etterspørselen til tolk bli høyere på ettermiddags-, kvelds- og helgetid.

Tolkede samtaler for døvblinde

Området bruk av tegnspråk via berøring (taktilt tegnspråk) er løftet fram i både Sverige (Mesch, 1998) og

Norge (Raanes, 2006). Temaet er også belyst i studier av Metzger (Metzger, 2004) og Collins (Collins, 2003) i språklige analyser med utgangspunkt i bruk av amerikansk taktilt tegnspråk. Emnet tolking for døvblinde er i mindre grad beskrevet. Ett første arbeid med å belyse døvblindfødtes bruk av tolkehjelp er prøvd ut for 3 brukere (Brede, Hauge og Svingen 2008). Det finnes imidlertid forskning som omhandler tolking av språkbruk og interaksjon i tolkemedierte muntlige samtaler (Wadensjö 1998, Roy 2000 og Ørvig 2007). Dette er teori som kan ha relevans for å beskrive strukturer i det som skjer ved tolking i dialogsituasjoner uavhengig av språkform, og er benyttet som grunnlagsteori for analysene i denne artikkelen.

Wadensjö (1998) har arbeidet med å beskrive strukturer i samtaler der deltagerne benytter tolk. Hun løfter frem at tolkemedierte samtaler fungerer når tolken ivaretar både de rent språklige, samt de interaksjonsmessige forholdene i samtalsituasjonen. Samordning og koordinering er da parallelle prosesser med det å tolke de språklige ytringene som blir sagt. Samordningen kan gå på å tydeliggjøre teksten eller å støtte turtakingsprosessene i tolking. Det er også gjort tilsvarende analyser og beskrivelser for tegnspråklig tolking (Berge og Karlsdottir 2003; Metzger 1999; Roy 2000). Vi ønsker å gå videre og belyse disse strukturene ved tolking for døvblinde.

Tolkede samtalsituasjoner kan forenklet sies å være som alle andre samtalsituasjoner. I mellommenneskelige møter der døvblinde skal snakke med personer som ikke mestrer å snakke med dem direkte, må tolken ha en helhetlig forståelse for hva som er nødvendig av informasjon for at den døvblinde kan oppleve likestilt deltagelse. En målsetting for tolkenes arbeid er at de skal formidle det som de døvblinde selv ikke oppfatter pga. syns- og hørselstapet. Ved oppdrag for døvblinde inngår ledsaging, beskrivelse og orientering i situasjonen i tillegg til oppgaven det er å språktolke (Bäckman, Mortensen, Raanes og Østli 1998; Næss 2006; Rikstrygdeverket 2004; Raanes 2001; Storliløkken, Martinsen, og Landrø 1991; Torbjørnsen 2008, 2009).

Gjennom syn og hørsel mottar hørende og seende

samtidig store mengder informasjon. Å formidle dette videre er tolkens oppgave og utfordring. Tolken må formidle ytringene som sies slik at budskapet til taleren blir ivaretatt. Da er det ikke nok å bare formidle ordene, men like viktig er det at talerens stil og ekspressive innlevelse kommer frem. For å forstå de språklige ytringene må den døvblinde personen også vite hva som skjer i konteksten rundt han. Derfor må tolken beskrive aktiviteten som pågår, hvem som er til stede, de andres handlinger, og hvordan de andre reagerer på det som sies og gjøres.

Dette er store mengder informasjon, og ikke alt kan bli formidlet i dybden. Ved tolking for døvblinde må tolken aktivt forholde seg til kommunikasjonssituasjonen, fokusere og løfte fram det som er mest viktig informasjon til enhver tid (Raanes 2001).

Som andre profesjonsgrupper har tolker for døve og døvblinde utformet yrkesetiske retningslinjer. I disse poengteres det at all informasjon skal tolkes (Tolkeforbundet 1997). Ved praktisk yrkesutøvelse i tolking med metoder som er tidkrevende, legges det et stort ansvar på tolkene om å utøve en vurdering av hva som er kritisk informasjon der og da i situasjonen. Det kan oppstå dilemmaer ved utvelgelse av informasjon, og hva som skal formidles og hva som må legges til siden. Disse valgene må gjøres med bakgrunn i faglige vurderinger, og er en av grunnene til at det er behov for en god opplæring og utdanning av tolker for døvblinde.

Data fra en reell tolkesituasjon

Det er en reell samtalesituasjon som er utgangspunktet for vår analyse. Empiri til studien er hentet via kontakten med en gruppe døvblinde og tolker tilknyttet en tolketjeneste i Norge. Vi ønsket et materiale som kunne fortelle oss hvordan tolker utførte tjenesten tolking for døvblinde, og vi var spesielt interesserte i å se på interaksjonsprosessen mellom deltagerne og hvordan tolkene støttet deltagerne til å opprette kontakt og opprettholde dialog med hverandre. Førjuls vinteren 2007 ba vi en gruppe døvblinde og en av tolketjenestene om hjelp til å finne en samtalesituasjon som var «grei og dagligdags». Konteksten de sammen foreslo var et ordinært styremøte i en inte-

resseorganisasjon for døvblinde. I alt deltok fem døvblinde styremedlemmer, og sju tolker var i arbeid under møtet. Årsaken til at det er flere tolker enn brukere, er at tolking med bruk av taktilt tegnspråk er krevende. Derfor er det gjerne to tolker som arbeider i et såkalt to-tolk-system, der de veksler på å være aktive formidlere. Overordnet kan man se et styremøte som en tolkesituasjon innenfor det som defineres som «dagliglivets gjøremål», og tjenesten er dekket i forskriftene, paragraf 1a) «Utgifter til tolke- og ledsagerhjelp kan dekkes for at den døvblinde skal kunne fungere i dagliglivet» (Sosial- og helsedepartementet 1997). Deltagelse i denne type aktivitet er av betydning for både enkeltindivid, gruppe og samfunn.

Metode og dataanalyse

Datamaterialet er basert på flere kiler. Videooptak fra styremøtet der vi filmet med 4 videokameraer fra ulike vinkler, lydoptak fra situasjonen, observasjon og fortløpende notater knyttet til tolkenes handlingsvalg under styremøtet, to fokuserte gruppeintervjuer med et utvalg av tolkene, og tre individuelle dybdeintervjuer med et utvalg av styremedlemmene. Alle intervjuene ble tatt opp på lydfil og senere transkribert. Tillatelse til å videofilme situasjonen ble gitt av alle deltagerne i situasjonen, og det ble utarbeidet avtaler i tråd med godkjenningsprosedyrer for Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste og Personvernombudet for forskning. Alle deltagerne ga også tillatelse til at bilder fra situasjonen kunne benyttes til å formidle resultater fra studien.

Videomaterialet og observasjonsnotatene ble aktivt brukt for å utvikle arbeidshypoteser om hva vi mente var viktig og sentralt for at denne dialogsituasjonen kunne fungere. Disse hypotesene ble tatt med når vi intervjuet informantene, og av det endret vi vår forestilling og analysene av materialet gikk mer og mer i dybden ettersom arbeidet pågikk (Berge og Raanes 2009). De døvblinde styremedlemmene og tolkene fikk spørsmål knyttet til hva vi observerte under styremøtet, og av midlertidige antakelser vi hadde fått fra å gå gjennom filmaterialet. I intervju med tolkene ble utvalgte klipp fra filmaterialet presentert i forkant av

spørsmålene. Dette for at tolkene lettere kunne huske tilbake, se hva som faktisk skjedde og gjennom det kommentere og vurdere sine egne handlinger sammen med oss. Disse metodene ledet opp til mange spennende diskusjoner om tolking for døvblinde.

I dette arbeidet har teorier om dialog, turtaking, tolking, samordning, meningsdanning og deltagelse vært viktig for å hjelpe oss til å kategorisere materialet. Materialet er analysert med utgangspunkt i teorier om bruk av video i kvalitativ forskning der fokuset er analyse av interaksjon og samtaler (Knoblauch, Schnettler, Raab, og Soeffner 2006; Linell og Gustavsson 1987; Johannessen og Erlenkamp 2003). Ved å gå gjennom materialet gjentatte ganger og studere gjentagende handlingsmønstre, har vi kommet frem til hva som kan sies å være vesentlige strukturer når det tolkes for døvblinde. Kunnskapen kan brukes av tolker eller andre yrkesgrupper som kjenner igjen strukturer vi beskriver som sentrale, for at kommunikasjonen i dette styremøtet skal kunne fungere.

I denne studien fungerer ett enkelt tolkeoppdrag som en case for å se utøvelse av tolkevirkosomhet. Det er en kvalitativ studie, og fordelen er at det gir mulighet til å gå i dybden og studere kompliserte og sammensatte handlingsmønstre. Bruk av filmmaterialet har vært spesielt gunstig siden vi har kunnet studere detaljerte handlinger og tegnføring. Casestudier har samtidig noen klare begrensninger (Berg 2004). Ved å bare studere en situasjon, og der deltagerne er likeverdige med tanke på at alle er døvblinde, mister vi informasjon om hva som hender når det tolkes i situasjoner der døvblinde er i mindretall eller når de skal snakke med hørende som ikke er kjent med å samtale via tolk. Dette anbefaler vi at det jobbes videre med i videre studier.

Velkommen til et styremøte

Møtesituasjonen gir et førsteinntrykk som nesten er overveldende. Ingen av de fem styremedlemmene som var samlet til møtet har godt nok syn til å se hverandre. Tolkene arbeider hardt for at mest mulig av den kritiske informasjonen skal bli den døvblinde de tolker for til del. Spørsmål, kommentarer og svar tolkes fortlø-

pende og simultant. Kommunikasjonssituasjonen blir beskrevet, og tolkene formidler de andre deltagernes kroppsspråk, deres latter eller tegn til undring. Det blir informert om hvem som snakker og hvem som venter på tur, og tolkene formidler når ordet er ledig eller når det er opptatt. Det tolkes, formidles og beskrives slik at deltagerne kan håndtere diskusjonen.

Bildet i neste spalte viser kommunikasjonsmetodene som var i bruk:

Deltagelse i et tolket styremøte.

- To styremedlemmer anvendte taktilt, norsk tegnspråk (TNTS), som er tegnspråk oppfattet ved berøring av hendene. De brukte norsk tegnspråk når de skulle si noe til de andre, og deres tegn ble av tolken videreformidlet til norsk tale.
- Tre av styremedlemmene hadde en hørselsrest som med bruk av forsterkerutstyr kunne utnyttes for å oppfatte andres tale. De tre brukte sin egen stemme når de ville si noe til de andre. To av styremedlemmene oppfattet da talen direkte, mens to fikk ytringen tolket til taktilt norsk tegnspråk.
- En av brukerne vekslet mellom å utnytte hørselsrest og taktile tegn. Om talen og ordene ikke ble oppfattet, gjentok tolken dette med tydelig stemme kombinert med taktilt tegn og taktil bokstaveving.
- Vi observerte også at det (i noe ulik grad) ble benyttet haptiske signaler. Dette er enkle, frittstående tegn som kan gi informasjon om omgivelsene (Lahtinen 2007, 2008; Næss 2006).

Bildet ovenfor viser denne kommunikasjonssituasjonen. Her er det leder som har sagt noe, og dette

gjenskapes til taktilt tegnspråk for to av styremedlemmene, mens de andre oppfatter ytringen hennes gjennom egen hørselsrest. Som bildet viser, vil det si at 3 av styremedlemmene får informasjonen tilgjengelig tilnærmet umiddelbart, mens 2 må vente til tolkene har formidlet det for dem. Det vil si at det oppstår en tidsforsinkelse i samtalen, noe som er et vanlig kjennetegn ved tolkede samtaler (Englund Dimitrova 1991).

Til tross for at samtalen involverer ulike språk (norsk og TNST), at deltagerne er avhengige av tolkehjelp og beskrivelse av kontekst på grunn av sansetap, mestrer de døvblinde styremedlemmer å ta aktivt del i møtet og holde samtalen med hverandre i gang. Videre vil artikkelen presentere eksempler på hvordan deltagerne og tolkene arbeider for at dette skal bli en situasjon der dette er mulig. Analysen viser at de for det første informerer og beskriver slik at den døvblinde får oversikt over konteksten, og at de tolker og samordner interaksjonen slik at alle kan delta og ta tur i dialogen.

Oppstarten av en tolkemediert, formell samtale

Tolking for døvblinde innebærer fokus på tre områder – tolking, ledsaging og beskrivelse (Raanes 1998, 2001). Det å oppleve deltagelse handler ofte om små ting. Konkret ser vi fra vårt materiale at den døvblinde styrelederen er informert, og kan velge hvor i lokalet hun vil sitte, hvem hun vil sitte sammen med, og hun er ori-

Ledsaging og beskrivelse

Tolking av informasjon fra muntlige og skriftlige medier.

entert om annen aktivitet som skjer i lokalet. Med bakgrunn i det kan hun ta aktivt del i det som skjer rundt henne.

Ledsaging inngikk spesielt i fasen med å komme fram til arrangementet, og ikke minst i opptartsfasen før selve møtet kom i gang.

Bilde nederst viser hvordan tolken (her til høyre i bildet) bruker sin stemme og sin hånd til å peke ut og orientere styrelederen om plassering av bord, stoler og utstyr. Styreleder er allerede blitt informert om og har selv tatt kontakt med de som arbeider på kjøkkenet der møtet avholdes. Beskjeder blir overlevert, og de siste forberedelsene til møtet blir gjort. Ledsaging og beskrivelse gir styreleder mulighet for å ta sosial kontakt og til å ordne praktiske gjøremål. Det gir en autonomi og selvstendighet i rollen som leder av foreningen. Et annet eksempel er hvordan tolken samarbeider med henne når hun har behov for å oppfatte skriftlig informasjon som ikke er tilgjengelig for henne selv direkte:

Informasjonen som tolkes til styreleder kan som illustrasjonen over viser, være av så vel muntlig som skriftlig format. Illustrasjonen over er fra en kort sekvens like før det formelle styremøtet er i gang. Møteleder får i samarbeid med tolken gjort de siste forberedelser til møtet. Møteleder ser ikke å lese sine sakspapirer, innkomne brev og egne notater etc. Disse blir lagt til rette sammen med tolken, slik at styreleder kan informere de andre, ha sine sakspapirer i rett rekkefølge og eventuelt få kontrollert noen siste detal-

jer. Dette gir styrelederen en nødvendig opplevelse av oversikt over situasjonen hun skal lede. Hun opplever også at ansvaret for situasjonen blir hos henne, men for å klare dette trenger hun «en tolk som er mine øyne og ører». Dette er et uttrykk hun gjentar flere ganger i løpet av intervjuet. Hun oppsummerer kategorisk om det å kunne lede denne type møte som døvblind: «det vil jo ikke være mulig det uten tolker, vet du» (fra intervju februar 2008). Tolkeshjelp er en viktig profesjonsutførelse for døvblindes mulighet til likestilt deltagelse i det norske foreningslivet, og for å kunne etablere kontakt med andre mennesker.

Å tolke er å etablere kontakt

Tolking er å ha fokus på all informasjonen i kommunikasjonssituasjonen. Tolkene forsikrer seg om at alle vet hvem det er som snakker og hva som sies. Når styremøtet skal starte opp, er det oppgaven til den som er valgt leder å ta ordet og introdusere at møtet er i gang. Som møteleder er hun den som må finne tid og form for å «ta ordet». Utfordringen er at de andre ikke ser eller hører hennes signal om å ville starte møtet. I denne situasjonen skjer det slik: Møteleder har fått beskrevet at den sist ankomne har fått satt seg ned ved møtebordet. Hun får sjekket klokken og vet at tiden er inne. Hun starter møtet, noe som er et viktig budskap: Nå er møtet i gang. Småprat, beskrivelser og forberedelser avsluttes, og fokus blir rettet mot oppgaven man er samlet for. Styreleder har påkalt oppmerksomhet, og hevet stemmen. Hun retter seg opp, henvender seg til gruppen og sier «Velkommen til styremøtet».

I ulike tolkemeter blir dette budskapet formidlet. Ikke bare ordene, men også stilen og sjangeren uttrykket har formidles videre. Med ulike språk og tolkemeter får tolkene dette fram. Ordene og teknikkene er ulike, men budskapet kommer fram. Det blir markert at dette ikke bare er en kommentar, men at det er et startsignal på at selve møtet er i gang. Det blir markert med bruk av tydelighet, store tegn, markering av oppmerksomhet, etterfølgende pauser, fysiske signaler fra tolk til bruker. Dette blir tolket i et stort fysisk tennrom, ved stemmebruk og i tegnføring bruker tolkene tydelige ytringer klart rettet mot å få oppmerksomhet hos

alle deltagerne. Møtet er satt, den formelle delen av møtet er i gang.

Å tolke er å bidra til en felles oppmerksomhet

For en gruppe som ikke kan se og høre hverandre tydelig, er det utfordrende å vite når møtet starter og når de skal etablere en felles oppmerksomhet for oppstart av dialogen. Når styremøtet settes i gang, er tolkene allerede i gang med å tolke. Det utveksles hilser, og en uformell prat pågår. Møteleder har fått aktiviteten rundt bordet beskrevet av tolken sin, men hun vil starte det formelle møtet og har derfor en intensjon om å avbryte den pågående sosiale meningsutvekslingen. Utfordringen er at de andre ikke kan se at hun sender ut signal om at det er på tide å starte møtet.

Eksemplet viser at forståelse for kommunikasjonssituasjonene og deltagerens intensjon, er styrende for tolkenes valg for *hva* og *hvordan* det tolkes. Tolkene har samtidig tilgang til flere informasjonskilder. Samtidig som de er i gang med å tolke en sosial prat mellom to av styremedlemmene, kan de oppfatte at styrelederen påkaller oppmerksomheten og vil starte opp møtet. Da blir det tolkenes oppgave nettopp å løfte fram dette som ny og kritisk informasjon. Med en slik håndtering kan det formelle møtet starte og en felles samtalsituasjon kan utvikles.

Lederens signaler knyttet til interaksjon og oppmerksomhet blir eksplisitt formidlet av tolkene. Dette er i tråd med det Wadensjö (1998) sier om at tolker i tillegg til å formidle de språklige ytringene som sies, også må være oppmerksomme på og ta aktivt ansvar for interaksjonen i tolkede samtaler. Det vi ser i vårt materiale er ikke bare at tolkene oversetter det som sies, de finner også rom for å avbryte, koordinere turtaking og gjennom beskrivelse gir de informasjon om deltagerens respons på det som sies og gjøres. Beskrivelse, tolking og samordning er parallelle og fortløpende handlinger ved tolking for døvblinde.

Forståelse for situasjon og intensjon er avgjørende for måten det tolkes på. Dette baseres på fortløpende vurderinger av hva som for deltagerne er viktig i prosessen med å gjennomføre et mellommenneskelig møte med andre (Englund Dimitrova 1991). I intervju uttal-

te tolkene at forberedelse og kjennskap til sakene som skal tas opp hjalp dem til å foreta fortløpende valg av hva som var kritisk informasjon, og for hva som skulle løftes fram av informasjon. En av tolkene spissformulerer dette da hun skulle beskrive de valg hun gjorde i tolkesituasjonen: «Det er et styremøte da. Vi komprimerer ikke bort agendaen» (intervjuopplysninger januar 2008). Materialet vårt viser at for å foreta disse vurderingene, og på en slik måte at det kan oppfattes å være en dekkende og god tolking, så kreves det at tolken har fokus mot så vel den enkelte tolkebruker, som mot den helhetlige prosessen i samtalesituasjonen. I oversettelse som tolkene formulerer ser vi at tolkene benytter strategier som å komprimere og også å utdype informasjonsmengden i sekvenser av tolkeprosessen. Dette er i tråd med Wadensjö (2002:358) sin inndeling av tolking der blant annet reduserende og ekspanderende gjengivelse tas i bruk i tolking i dialogsituasjoner, og der dette gjøres ut fra en vurdering av hva som er hensiktsmessig for å formidle meningen i den aktuelle tolkemedierte samtalen.

Å beskrive kommunikasjonshandlinger

Å gi beskrivelse er en del av tolkenes og ledsagernes oppgave og arbeidsområde (Raanes 2001, 2009). Beskrivelse av omgivelsene og personer kan være noe av det som gir innspill til hvordan man møter hverandre. Det som sies er ikke alltid tilstrekkelig for å få tilgang til eller ta del i en dialog. Man må også vite hvem som snakker, og hvordan andre reagerer og hva som skjer. Hvordan personer for eksempel ser ut, alder, frisyre, spesielle ting ved klær eller væremåte. Gjesp, latter og forbausede uttrykk er også viktige input til å ta del i en situasjon. Ikke minst er denne type informasjon kanskje spesielt betydningsfull i fasen med den mer uformelle samtalen, der man etablerer kontakt og utvikler relasjoner med hverandre.

Analysen viste at beskrivelse var en viktig og integrert del av det alle tolkene gjorde i dette formelle møtet. I oppstarten av møtet vektla alle tolkene beskrivelse av hvem som var til stede, og ble utformet ut fra hver enkelts plassering rundt bordet de satt ved. Slik fikk den enkelte døvblinde informasjon om hvor

de andre var plasserte i forhold til seg selv. Underveis inkluderte tolkene beskrivelse av kommunikasjonssituasjonen, og fortalte alltid hvem det var som snakket, hvem som gjorde signal for å ta tur, aktiviteter som skjedde og hva enkelte uttrykte gjennom ansiktsuttrykk eller kroppslige gester. Eksempler på dette er ytringer som; «NN rekker opp hånda», «NN smiler», «møteleder får hjelp av sin tolk til å sjekke om datoen er i en partallsuke eller ei». Da møtet gikk mot slutten, var beskrivelse av at andre var i ferd med å ankomme lokallet noe som var med å gi informasjon om at møtetiden snart var gått (data registrert i observasjonsnotater og i filmopptak). Uten denne form for informasjon ville det vært vanskelig for de døvblinde styremedlemmene å være i dialog med hverandre, og det ville også være vanskelig å oppfatte budskapet med de språklige ytringene. Dette fordi at ord trenger kontekst for å kunne tolkes og forstås (Linell 1998). Analyser av materialet viser derfor at tolking for døvblinde ikke bare handler om formidling av ord. For å forstå situasjonen er beskrivelse av konteksten og samtalsituasjonen vesentlig for å fremme likeverdig deltagelse.

Det å beskrive, tolke og å orientere seg i omgivelsene går ofte sammen som en aktivitet. I fasen der møteleder forbereder seg til styremøtet, skjer beskrivelse som en samtalepreget avklaring mellom styreleder og hennes tolk. Tolkens beskrivelse er tilpasset det som styrelederen trenger å vite ut fra sin funksjon som leder. Med nødvendig beskrivelse, ledsaging og tolking legges det til rette for at styreleder kan være styreleder.

Å ivareta informasjons- og samtaleflyt

Tolking handler om formidling av budskap, og ikke en formidling av ord for ord, eller i dette tilfelle; tegn for tegn. Denne formidlingen bør være dekkende, for at det skal oppleves og vurderes til å være en «god tolking». Samtidig vil en god tolket samtale ikke bare handle om at alle tegn og ord var formidlet korrekt. En del handler også om muligheten til å ta del i dialogen med de andre deltagerne. Her kommer begrep som samtaleflyt inn, og dette er samtaler som kjenne-tegnes ved at partene kan ta tur, bruke ulike språklige virkemidler som for eksempel humor og ironi, og at de

får en opplevelse av spenning, driv og deltagelse. Det å møte og delta i interaksjonen kan være vel så viktig for å oppleve at det har vært en god tolkemediert samtale (Wadensö 1998).

I materialet fra styremøtet ser vi en samtale som bærer preg av å ha en god samtaleflyt. Tolken ivaretar i stor grad budskapet i ytringen som sies, og de beskriver fortløpende de kommunikative prosessene som skjer. Samtidig viser analysen at tolkene foretar valg for hva som er kritisk informasjon, og at det finnes ytringer og informasjon som ikke kommer de andre til del. Til tross for dette oppleves samtalen, både av tolkene og av brukerne, å være en god tolkesituasjon. Vi tenker at noe av grunnen til dette kan være at tolkene mestrer å ta valg for formidling slik at samtalen får et visst tempo og driv som gjør at samtaleflyten blir ivaretatt. Det å unnlate å foreta komprimerte eller sammenfattede tolkinger, kunne ført til at framdrift i diskusjonene ble stoppet.

I tolkende samtaler for døvblinde er den totale informasjonsmengden for stor til at alt kan formidles. Med tidkrevende tolkemotoder og tidsforskyvning på grunn av tolkeprosessen, er det lett å se for seg at om tolkene ikke foretar en kontinuerlig vurdering av hva som er vesentlig og kritisk informasjon, så vil det påvirke deltagerens mulighet til å utvikle dialogen og etablere en samtalsituasjon preget av en viss samtaleflyt. Tolkene balanserer derfor mellom idealet om at «all informasjon skal tolkes», samtidig som de må foreta valg for hva som skal løftes frem og hva som skal tones ned. Dette er ikke tilfeldige valg, men valg basert på erfaring, brukerkjennskap, situasjonsforståelse og analytiske ferdigheter til å oppfatte og formidle språklige ytringer på en klar og tydelig måte.

Et av styremedlemmene beskriver sin opplevelse av å delta i situasjonen via tolk som et forhold basert på tillit. For han fungerer tolkesituasjoner best når han kan delta i situasjoner med en tolk han opplever han er godt samkjørt med. «Det å bruke tolk godt er et samarbeid», sier han og føyer til dette om situasjoner der det kan skje misforståelser:

«Misforståelser, jo det har jeg opplevd. Og det kommer som et resultat av det å snakke sammen, og det

er lett å forstå. Og da må man bare ta selvkritikk på det. Det kan være at man har gått for fort fram, markert for dårlig overgangen. Så da må man bare gå tilbake og fullføre. Det er jo klart at i styret vårt vil jeg ikke si at det skjer ofte... For vi er jo ikke så nøye da på at om vi har satt punktum, så kan vi likevel gå tilbake igjen. Slik at den som henger litt etter da får oppklaring. Det er jo forståelig det med den kommunikasjon vi har der. Det er greit.»

*(Intervjuopplysninger fra døvblind tolkebruker
 2, juni 2008)*

Tolkemedierte samtaler har en annen rytme og flyt enn samtaler der deltagerne kan snakke direkte til hverandre. Tolken er et mellomledd og er deltagerne klar over hvordan man kan ta hensyn til at det tolkes, bidrar dette til en bedre samtalsituasjon (Englund Dimitrova 1991). Det er innarbeidet av alle deltagerne i denne tolkesituasjonen en forståelse av at de må tilpasse seg den aktuelle kommunikasjonssituasjon, og at det er et felles prosjekt om samtalen skal kunne opprettholdes.

Talking er å følge med når sjanger og stil endres

Som styremedlemmer deltar alle aktivt med innspill til diskusjonen. En kan som deltager velge å komme med innspill og velge mellom ulike løsninger som både er i tråd med en stil og en sjanger, eller en kan velge å bryte en forventet stil eller sjanger. Hvordan dette kan formidles i tolkede versjoner er utfordrende oppgaver. Basert på observasjon og analyse av filmet materiale kan dette illustreres i følgende episode:

Møteleder tar initiativ til å avrunde og gå videre til neste sak. Men da er det en av deltagerne som får en assosiasjon. Det hun vil kommentere dreier seg ikke direkte om den formelle saken, men er en historie og en assosiasjon i tilknytning til noe som tidligere er tatt opp. Tolken har da akkurat formidlet at «Da er det greit, da er vi ferdige med det», men den døvblinde ber fortsatt om ordet og tar initiativ til å fortelle sin historie. En står selvsagt som deltager fritt til å velge å følge forventninger til sjangerkrav eller ei. I dette eksemplet skjer tolkingen på denne måten: Den døvblinde slip-

per tolkens hender og starter smilende å fortelle med norsk tegnspråk. Tolken gjenspeiler hennes uttrykksmåte i måten hun velger å tolke på: Tolken hever stemmen for å avbryte, og hun gjør det i samme stil som den døvblinde – hun avbryter med et smil, en liten latter og med hodet på skakke og med en ivrig intonasjon får hun fram at dette er en kommentar som bare må formidles. Tolken søker samtidig blikkontakt med møteleders tolk og signaliserer ønsket om oppmerksomhet. Tolkens hevede stemme avbryter en annens innlegg, men får oppmerksomhet. Via tolkene blir historien delt med de andre styremedlemmene.

Styrende for utvelgelse og tolking er her iver og entusiasmen til den som vil dele noe til gruppen. Hun har noe hun vil fortelle, og tolken følger opp dette initiativet og hennes måte å ta tur på, som formelt sett er gjort som en avbrytelse av en annen som da har ordet (Linell og Gustavsson, 1987). Tolkene tok i bruk sin språklige kompetanse og sjangerkunnskap for å få fram dette initiativet og også hvilken type kommentar dette var. Her forhandles det om turtaking, og tolken støtter opp om de valg den døvblinde gjør og om det kommunikative prosjektet til en av gruppens medlemmer.

Eksemplet som er illustrert i episoden over viser hvordan både formelle og uformelle sekvenser formidles i tolkede samtaler. Dette krever at tolkene må ha et tett fokus på hva som er intensjonen, og hva som er endringer i samtalsituasjonen. Det krever god språklig kompetanse for å kunne følge opp dette, både som tolk og som deltager i mellommenneskelige møter. Episoden viser de mulighetene som ligger i mellommenneskelig kontakt i forhold til det å kunne gå inn og ut av ulike roller og agendaer i samme aktivitet (Goffman, 1972). Man kan velge å følge opp kommunikasjonen i pågående sjanger og stil, eller man kan velge å endre retning på kommunikasjonssituasjonen. Det er vanlig, og det er uforutsigbare og positive deler av det å være i kontakt med andre. I vårt materiale ser vi hvordan tolken evner å understreke og tydeliggjøre sentrale informasjonsdeler i sin måte å tolke på i så ulike teknikker som taletolking, bokstavering, haptisk kommunikasjon og taktilt tegnspråklig tolking. Og vi ser

hvordan tolkene tilpasser sin tolking til deltagerens samtalestil og endring av stil og sjanger.

Tolking er å ikle seg en rolle

Samarbeidet mellom tolk og døvblind tolkebruker er bokstavelig talt tett, med direkte fysisk kontakt og nærhet som er en forutsetning for flere av de kommunikasjonsmetodene som anvendes. Samarbeid og forhandling sikrer at kontakt og informasjon tolkes på måter så meningsdanning skjer smidig. Møteleders tolk bidrar spesielt aktivt i formidling av signaler om initiativ og respons. Sin rolle omtaler hun i intervju som «møteleder-tolk» noe hun utdyper ved å si at hun i denne situasjonen er hun jo tolk til en som har en ledende funksjon i samtalsituasjonen. Dette krever at hun som tolk også opptre med en rolle i tråd med dette. Hun sier at hun som tolk da «ikler seg møteleders rolle» (intervju januar 2008). Ut fra denne forståelsen kan situasjonen beskrives ut fra at tolken utøver sin praksis og spiller med i den gitte situasjon ut fra sin forståelse av situasjonens krav (jmfør Goffman 1969). At tolken «ikler seg møteleders rolle» blir styrende for hvordan hun bidrar til å koordinere aktiviteten i sin måte å tolke på, og hun kan støtte opp under samtalsituasjonen som utspilles. Dette bidrar til informasjon som gjør at møteleder kan være den som leder en gruppes diskusjon og arbeidsprosess.

Oppsummering

Med å beskrive noen sekvenser fra analyse for hvordan denne type tolkemedierte samtale skjer, har vi vist til hvordan tolking tilpasses brukernes kommunikasjonsform og til behov for språktolking og beskrivelse. Måten dette skjer på er helt i tråd med det som kommer fram i teorier om tolking i flerspråklige samtalsituasjoner. Som Wadensjö (1998), Roy (2000) og Ørvig (2007) viser til, er tolkene i materialet orientert mot formidling av språklig innhold. Samtidig har tolkene fokus på samspillet i samtalsituasjonen, der de er oppmerksomme på og tar ansvar for å ivareta interaksjonen mellom deltagerne, blant annet ved å gi rom for turtaking og opplevelse av respons fra andre. Ut fra slik dette løses ser

man hvordan brukerne av tolkehjelp kan konkludere med at de opplevde stor grad av deltagelse i situasjonen.

Analyse av en tolkemediert samtale peker mot en av utfordringene ved tolking for døvblinde i situasjoner der det er flere som veksler på å ta ordet: Tolken har tilgang til informasjon og skal formidle denne uten å være den som styrer eller bestemmer hvordan situasjonen utvikles. Samtidig balanserer tolkene i ansvaret de har om å være den som har ansvaret for å koordinere og samordne rekkefølgen på hvem som kan snakke og hvem som må vente på tur. Det må være et tett samarbeid mellom tolkebrukere og tolker for at prosessen skal fungere optimalt. I en gruppesamtale kreves det også et tett samarbeid mellom tolkene, og forståelse av ansvaret både for den enkelte tolkebruker og for hele gruppen det tolkes for. Dette krever faglig kunnskap, og derfor er videre satsing på skoling av tolker viktig.

Med et blick mot framveksten av tolke- og ledsagehjelp, og med eksempler fra analyse av en tolkesituasjon, viser våre funn hvordan deltagerne aktivt arbeider for å skape en felles diskusjon på tross av store kommunikative utfordringer. Situasjonen utvikles slik at dialogen mellom deltagerne av de døvblinde beskrives som en velfungerende «og helt ordinær møtesituasjon» (intervjuopplysninger fra døvblind bruker 2. juni 2008).

Da tolketjeneste på 1980-tallet ble utredet som en viktig hjelpeordning, var døvblinde både nasjonalt og nordisk beskrevet som en gruppe utsatt for risiko for sosial isolasjon og mangel på samfunnsmessig deltagelse. Det har skjedd mye siden den gang. En rekke ulike tilbud og tjenester har vokst fram, rehabiliterings- og diagnostiseringsarbeid er systematisert, tolke- og ledsagertjeneste er etablert som en rettighet, lovverk og forskriftsrammer er etablert og justert, personell til å tolke er utdannet. Nordiske studier har fulgt denne prosessen fra brukerperspektiv (Ravn Olesen og Jansbøl, 2005a, 2005b) og arbeid er beskrevet ut fra rehabiliteringssynspunkt (Göransson, 2007). Døvblindes muligheter for deltagelse i all type samfunnstilbud er klart forbedret fra det som

beskrives i de tidlige kartleggingene fra 1980-tallet.

Da den reviderte versjonen av en nordisk definisjon på døvblindhet ble utarbeidet i 2006, ble ikke lenger funksjonen av kombinert sansetap beskrevet med formuleringen «ekstreme vanskeligheter» som var det som sto i den første nordiske definisjonens formulering i 1980 (Petrén 1980, Edberg et al. 2009). Mye har skjedd for å bedre tilretteleggingen slik at døvblinde kan ta del i utdanning, opplæring, arbeidsliv, sosialt liv, kulturelle aktiviteter og informasjon, områder som i tidligere definisjon av døvblindhet var listet opp som lite tilgjengelige arenaer.

Veien videre?

Vår analyse av en enkelt tolkesituasjon har på alle hovedpunkter støttet opp om det deltagerne har sagt i intervjuer med oss, dette er en samtalsituasjon som deltagerne er involvert i og som oppleves å fungere godt. En av våre døvblinde informanter sa: «Tolkjetjeneste har alt å si for at vi kan delta, da. Og det er nødvendig og verdifullt for både oss selv og andre det» (døvblind informant, februar 2008). En av tolkene uttalte imidlertid: «Jeg skulle egentlig ha visst mer om hva det er vi gjør. Hva det er vi gjør når det blir slik at samtalen flyter, for det er ikke alltid at det skjer» (gruppeintervju med tolker, februar 2008). Som utredningen i 2008 påpekte, er det behov for mer kunnskap og fagutvikling på tolkeområdet (Hjort 2008). Vi vil også trekke frem at det er stort behov for å utvikle kunnskap om hvordan tolking for døvblinde med ulike kommunikasjonsmetoder kan tilrettelegges og gjennomføres, derfor håper vi på at det settes i gang andre prosjekter om tolking for den sammensatte gruppen døvblinde. Videre studier vil kunne avdekke mer av hvilke løsninger og hvilken kompetanse som kreves for å få tolkemedierte samtaler til å fungere slik at døvblindes mulighet til likestilt deltagelse i ulike samfunnsarenaer sikres.

SUMMARY

This article regards the development of a public interpreting service enabling deafblind persons to participate in communicative activities. During the last few decades interpreting services for the deafblind have been established in all the Nordic countries. Today deafblind persons take part in various activities in society with the assistance of interpreters. The development of this service in the Nordic countries is the focus of this paper. Examples from an authentic interpreted conversation will demonstrate how the service functions. The examples analyzed in this paper are excerpts of an authentic empirical situation where five deafblind board members are conducting a board meeting and communicating with each other through interpreters. The goal of the interpreters is to give the deafblind board members equal access to participation and interaction with each other. The analysis shows how the interpreters are involved in translating utterances, describing context and in coordinating the interaction between the board members. This article may be of interest for interpreters, for professionals working with visually and/or hearing impaired persons and for members of the general public who are interested in how one can work to increase access to society for all.

LITTERATURLISTE

- Berg, Bruce L.** (2004). *Qualitative research methods for the social sciences*. Boston, Mass.: Pearson.
- Berge, Sigrid Slettebakk og Karlsdóttir, Ragnheiður** (2003). *Tegnspråktolkens handlinger*. I skriftserien *Klasseromsforskning*. Trondheim: Tapir.
- Berge, Sigrid Slettebakk og Raanes, Eli** (2009). Kunnskapsoppbygging gjennom bruk av video og dialoggrupper i forskning på praksis FoU i praksis 2008: rapport fra konferanse om praksisrettet FoU i lærerutdanning: Trondheim, 17. og 18. april 2008, s. 9-20. Trondheim: Tapir akademisk forl.
- Bergh, Grete** (Ed.) (2004). *Norsk tegnspråk som offisielt språk*. Oslo: ABM-utvikling.
- Brede, Kari, Hauge, Tonhild S. og Svingen, Else-Marie** (2008). *Er det noen jeg kan snakke med? Tolk-ledsagertjeneste for personer med medfødt døvblindhet*. Prosjektrapport 27. Oslo: Skådelens kompetansesenter.
- Bäckman, Thord, Mortensen, Ole, Raanes, Eli og Østli, Elin** (1998). *Kommunikation med døvblindblevne: om sprog og kommunikationsformer, tilpasning og gennemførelse af kommunikation med personer, der er døvblindblevne*. Dronninglund: Forlaget Nord-Press.
- Collins, Steven D.** (2003). *Adverbial morphemes in tactile American sign language*. Graduate School, Union Institute and University Cincinnati.
- Edberg, P.O., Jensen, Geir, Mortensen, Ole E., Rouvinen, Ritva, Svingen, Else-Marie og Stefánsdóttir, Valgerður** (2009). *Nordisk vejleder om erhvervet døvblindhed*, Dronninglund, Danmark: NVC.
- Englund Dimitrova, Birgitta** (1991). *När två samtalar genom en tredje: Interaktion och icke-verbal kommunikation i medicinska möten med tolk*. Stockholm: Universitetet, Centrum for tvåspråkighetsforskning.
- Folketrygdloven** (1981). Vedlegg 2 § 10-7 g – Liste over offentlig godkjente tolker/ledsagere for døvblinde. 31.01.2008. Hentet fra <http://www.nav.no/rettskildene/Vedlegg/104120.cms>.
- Goffman, Erving** (1969). *The presentation of self in everyday life*. London: Penguin.
- Goffman, Erving** (1972). *Relations in public: Microstudies of the public order*. New York: Harper and Row.
- Göransson, Lena** (2007). *Dövblindhet i ett livsperspektiv: Strategier och metoder for stöd*. Malmö: Harec Press.
- Hansen, Britta** (1984). *Rapport vedrørende uddannelse af tolke indenfor hørehandicapområdet*. København: Nordisk Ministerråd.
- Hauge, Sven E.** (1992). *Døvetolk ved hjelpemiddelsentraler. Et prosjekt i Sogn og Fjordane*. Oslo: Senter for industriforskning.
- Helsedirektoratet** (1977). *Helsedirektoratets engangskartlegging av Norges Døvblinde 1976/77*. Statens sentralteam for døvblinde. Helsedirektoratet, Oslo.
- Hjort, Peder** (2008). *Tolkeutredningen 2008: Framtidens tolke- og kommunikasjons tjenester for døde, døvblinde og hørselshemmede*. Oslo: NAV.
- Johannessen, Janne Bondi og Erlenkamp, Sonja** (2003). *På språkjakt: Problemer og utfordringer i språkvitenskapelig datainnsamling*. Oslo: Unipub.
- Knoblauch, Hubert, Schnettler, Bernt, Raab, Jürgen og Soeffner, Hans-Georg** (2006). *Video analysis: methodology and methods: Qualitative*

- audiovisual data analysis in sociology.* Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Lahtinen, Riitta** (2007). *Sociala snabbesked.* Nordisk vejleder. Arbejdstekst nr. 48 Dronninglund: Nordisk Uddannelsescenter for Døvblindepersonale.
- Lahtinen, Riitta** (2008). *Haptices and haptemes: a case study of developmental process in social-haptic communication of acquired deafblind people.* A1 Management UK, Essex.
- Linell, Per** (1998). *Approaching dialogue: talk, interaction and contexts in dialogical perspective.* Amsterdam: John Benjamins.
- Linell, Per og Gustavsson, Lennart** (1987). *Initiativ och respons: Om dialogens dynamik, dominans och koherens.* Linköping: Linköping University, Department of Communication Studies.
- L yng, Kolbjørn og Svingen, Else-Marie** (2001). *Kartlegging av alvorlig kombinert sansetap hos eldre: evaluering av en sjekklisterbasert screeningsmetodikk.* Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Metzger, Meanie, Fleetwood, Earl og Collins, Steven D.** (2004). *Discourse Genre and Linguistic Mode: Interpreter Influences in Visual and Tactile Interpreted Interaction.* *Sign Language Studies*, Washington, 4(2), 118-137.
- Metzger, Meanie** (1999). *Sign language interpreting: Deconstructing the myth of neutrality.* Washington: Gallaudet University Press.
- Mesch, Johanna** (1998). *Teckenspråk i taktill form: Turtagning och frågor i dövblindas samtal på teckenspråk.* Stockholms universitet, Avdelingen för teckenspråk, Stockholm.
- NOU (1983:36) Funksjonshemmedes år** 1981. Handlingsplan for 80-årene. Oslo.
- Næss, Trine** (2006). *Å fange omgivelsene: Kontekstuell tilnærming ved ervervet dövblindhet.* Heggedal: CoCo Haptisk.
- Palmgren, Elisabeth** (1993). *Dövblindas livsvillkor i Norden inför år 2000.* Nordiska nämnden för handikappfrågor, Vällingsby.
- Petrén, Finn** (1980). *Bättre livsvillkor för dövblinda i Norden: Förslag från Nordiska arbetsgruppen för dövblinda.* Bromma: Nordiska nämnden för handikappfrågor.
- Ravn Olesen, Birgitte og Jansbøl, Kirsten** (2005a). *Dagliglivet som dövblindblitt.* Herlev: Videnscentret for dövblindblevne.
- Ravn Olesen, Birgitte og Jansbøl, Kirsten** (2005b). *Om å være delaktig til tross for en progredierende funksjonshemming.* Herlev: Videnscentret for dövblindblevne.
- Rikstrygdeverket** (2004). *Nasjonal standard for tolketjenesten.* Oslo: Rikstrygdeverket, Hjelpemiddelkontoret.
- Roy, Cynthia B.** (2000). *Interpreting as a discourse process.* New York: Oxford University Press.
- Raanes, Eli** (1994). *Prosjekt tolketjeneste: Rapport om evaluering av Sosialdepartementets forsøk med tolketjeneste for døve, dövblinde og dövblitte.* Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for spesialpedagogikk.
- Raanes, Eli** (2001). *Beskrivelse.* Nordisk vejleder: Arbejdstekst 37, Dronninglund: Nordisk Uddannelsescenter for Døvblindepersonale.
- Raanes, Eli** (2006). *Å gripe inntrykk og uttrykk: Interaksjon og meningsdanning i dövblindes samtaler: En studie av et utvalg dialoger på taktilt norsk tegnspråk.* Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Det historisk-filosofiske fakultet, Institutt for språk- og kommunikasjonsstudier, Trondheim.
- Raanes, Eli** (2009). *Å samtale med dövblinde. Hørsel – språk og kommunikasjon: En artikkelsamling,* 230-241. Trondheim: Møller kompetansesenter.
- Skolöverstyrelsen** (1984). *Att göra vuxenutbildningen tillgänglig för dövblinda deltagare. Rapport med information om kursveksamhet med mer.* SÖ. Stockholm.
- Sosial- og helsedepartementet** (1997). F15.04.1997 nr. 320 Forskrift om stønad til tolkehjelp for hørselshemmede.
- Storliøkken, Magnar, Martinsen, Harald og Landrø, Jon-Morten** (1991). *Målrettet mobilityopplæring i en funksjonell sammenheng.* Melhus: Tambartun skole.
- Tolkeforbundet** (1997). *Tolkeforbundets yrkesetiske retningslinjer.* <http://www.tolkeforbundet.no/main/dokumenter/etikuttalget/218-tolkeforbundet-sine-etiske-retningslinjer>. Dato 15. mars 2011
- Torbjørnsen, Inger Birgitte** (2008). *Sosial talking for dövblinde: Ei observasjonsstudie av eit Tupperwareselskap.* I.B. Torbjørnsen, Høgskolen i Bodø.
- Torbjørnsen, Inger Birgitte** (2009). *Tolken si rolle under sosialt samvær.* *Fontene Forskning*, 02-09, 53-64.
- Wadensjö, Cecilia** (1998). *Kontakt genom talk.* Stockholm: Dialogos.